

Az elmúlt három évtized során (mióta Bóka László *Szép magyar verse* elindította a verselemzés divatját) az irodalmi műelemzés technikája, apparátusa is sokat fejlődött. Tüskés kis kötete nemcsak a versek bonyolult világával foglalkozó irodalmunkat gazdagítja hasznosan, hanem – mint említettük – egyben *jelzés* is: milyen szintre jutott el verselemző gyakorlatunk, akár tudományos, akár iskolai oldaláról tekintjük. E könyv után, amikor az egyre szaporodó miérszépekkal kapcsolatban ugyancsak magasra került a mérce, már csak olyan szerző merhet széles körű olvasóközönségnek versekről írni, aki még nála is jobbat – vagy másat – tud nyújtani ezen a téren.

MAKAY GUSZTÁV

SOMLYÓ GYÖRGY:

A KÖLTÉSZET VÉRSZERZŐDÉSE

Irodalomtörténészeink és kritikusaink valósággal elkényeztetnek bennünket. Egymás után jelentetik meg gyűjtőményes köteteket, változataikat néhány évtizedes munkásságuk termékeiből. A tanulmányok, a bírálatok, az elemzések megírásuk idején aktualitásukkal, ma összegező, egy pályaszakaszt lezáró, korszakot átfogó érvénnyel nyújtottak és nyújtanak figyelemreméltó betekintést a magyar irodalmi életbe. Hasznos és értékes vállalkozások ezek: a szűkebb szakágon belül megkönnyítik a kutatást, ugyanakkor a legszélesebb körű érdeklődőnek is tájékozódást nyújtanak. *Útjelzők*, Nagy Péter találó elnevezése szerint, *Kritikus számadás* Komlós Aladár vallomásaiban, *Nevelők az irodalom* Király István megfogalmazásában, *Pergő évek* tényei és tanúi Várkonyi Nándor idekívánkozó, bár hangvételeiben egész más célt szolgáló posztumusz könyvében.

Mindannyian egyénien, saját sugárkörükön belül vonják meg irodalmi érték- és ítélethatáraikat. Ehhez az is hozzá tartozik, hogy véleményeik egyazon alkotóról és műveikről gyakran eltérőek, izgalmasan magukraszabott egyes irányzatok megítélésében eddig elhangzott végszavuk. Az alapmotívum azonban, mint általánosan lesűrhető tanulság: lassan lassan kibontakozóban van egy, az impresszionista, szubjektívnek álcázott dogmatikus, vagy a semmitmondó, de azt szépen kifejező „bírálaton” túllépő, hitelességre törekvő, a magyar irodalmat a világ-irodalom közegében vizsgáló szemlélet.

Ennek a vonulatnak olvasmányos, érzékenyen műértő, intellektualitásával vonzó, a „szélső pontokon” harmincöt esztendő munkásságából válogatott kötete: *A költészet vérszerződése*. Az előszó jelzi, hogy a több mint hatszáz oldalas könyvben csak a magyar irodalmat érintő kritikai megnyilatkozások, tanulmányok, esszék, évfordulós megemlékezések és emlékbeszédek kaptak helyet. A folytatás – a világirodalommal foglalkozó írások gyűjteményes kötete – külön kiadásban kerül majd az olvasó elé.

Somlyó elvetette a naptári időrend elvét, tematikus összeállítása így jó alkalmat szolgáltatott egy-egy alkotó több szempontú megközelítésére, ami önmagában is érdeklődést válthat ki. Ezen túlmenően azonban, áttételesen gazdagítja a szerző prózai, kritikai önarcképét. Szinte nyomomonkövethető gondolatvilágának, műértői érzékenységének fejlődése.

A költő, a műfordító, a világlíra ismerője és művészi szintű tolmácsolója a kritikában is „a kor és az ember kifejezéséért, a kifejezés teljességeért” száll síkra. A kritika minden válfajának megadja a létjogosultságot. „Az irodalomnak, hogy élete egészséges legyen, és funkcióit minél simábban végezhesse, a kritika minden ismert (s még csak ezután megismerendő) válfajára szükség van, a szárazon tudományosra éppúgy, mint a lírai hevületűre, a részletezően filológaira és az átfogóan filozofikusra egyformán, a széljegyzetekben polemikusra éppúgy, mint az elfogultan apologetikusra” – írta 1962-ben. Saját megnyilatkozásaiiban él is az önmaga által megfogalmazott felsorolással, talán a „szárazon tudományos” hangvétel az, ami a kötetben összegyűjtött munkákból kimaradt. Aminek az olvasó csak örülhet.

Az alaphangot mégis a „lírai hevület” diktálja, mellyel egyaránt nyúl klasszikusokhoz és kortársakhoz. Ez az, ami stílusát felizzítja, ennek köszönhető az a bámulatos érzékenység is, amellyel minden esetben azonosulni tud a választott alkotóval és a műben foglaltakkal.

Nem meglepő tehát, hanem törvényszerű, hogy a kötet egyik legnagyobb élményét azok a tanulmányok nyújtják, melyekben a szerző ebből az alapmagatartásból kiindulva veti fel és elemzi a konkrét szakmabeli, a költészettani kérdéseket. Legimpozánsabb példája ennek, a megjelenése idején már vitákat felkavaró Weöres Sándor *Psychéjéhez* fűzött „megjegyzései”. Ez az írás messze túlhaladja a „megjegyzések” szerényen megvont műfaji határát és valóságos szakmai bravurként kínálja ajándékba a Somlyó által üdvözítőnek tartott költészetet. No meg az átlényegülés költői tudományát. Olyannyira, hogy ezt az átlényegülést, prózaiban szólva: többszörös tudathasadást az alkotó személyiség, az egyén kiteljesedéséhez vezető utak között az egyetlennek fogadja el.

És éppen itt van a legnagyobb veszély forrása. Hiába a lenyűgöző mesterségbeli tudás, melyet talán csak a szerző által annyira kedvelt szuperlatívuszokkal lennének képesek mi is kifejezni, ha az alapmotívum – hibás. Elismerjük, hogy korunk egyik legáttételesebben jelentkező, komoly kérdéséről van szó. Hasonló művészeti törekvések megnyilatkozásainak számtalan formában tanúi vagyunk nap mint nap szinte egész bolygónkon. Ez az út is egyike azoknak, amelyek hivatottak a ma adekvát tükrözésére. De semmiképp nem fogadhatjuk el, hogy ez az egyetlen út, amelyen a költészetnek járnia kell.

Mert a tanulmány elolvasása után önként felmerül a kérdés: vajon az emberiség diadalaként kell-e számontartanunk az átalakulási képességnek olyan szintjét, amelyet elérve az egyén éppen önmaga egyéni jegyeitől fosztja meg magát megsokszorozódott Én-jeiben? Hiszen ez cseng ki a szikrázó tehetséggel megírt tanulmány egészéből. Ha a szerző ezt nem így értelmezte – jobban, egyértelműbben kellett volna megfogalmaznia az ellenkezőjét az olvasó számára.

Somlyó György kora ifjúságának, „öntudatosodásának” alapélménye a „készen kapott kiábrándultság” Szabó Lőrinc verseiben. Ahogyan meghatározó, döntő érvényű, mind a mai napig munkásságában is fellelhetően a Nyugat különböző nemzedékeinek szellemi vonzása. Minden írása tanúskodik erről – lényegi vagy mellékmotívumként mindenütt jelen van ezek közvetlen vagy közvetett hatása. Ez az a szál, amely a legerősebben, eltéphetetlenül köti Somlyót a világirodalomhoz is. Költői, műfordítói és kritikusi tevékenységében a gyakorlatban bizonyítja, hogy honi irodalmunkat a világirodalom egészébe beágyazva lehet és kell szemlélnünk. És ebben az emberiség méretű közegben is kiemelkedő helyet foglalunk el. Határainkon kívülről szemlélve ezt a kérdést viszont még csak a távlatokban megvalósulandó tényként fogadhatjuk el. Annak ellenére, hogy történelmünk folyamán soha nem mutathattunk fel annyi jószándékú törekvést a magyar irodalom idegen nyelvekre történő, változó eredményű lefordításában, mint napjainkban.

A közös mondanivaló, a közös „múlt” és közel azonos jelen költői megfogalmazásai a háború után induló fiatal költők antológiáiban itthon és külföldön kiváló komparativista szemléletű, egységes képet nyújtó tanulmányra ihlette Somlyót.

Külön érdeme, hogy bevonja érdeklődési körébe szomszéd népeink – nálunk, ki tudja miért kevésbé ismert – alkotóinak műveit is. Így, a magyar, a nyugati és a kelet-európai költők vizsgálatával valóban egyetemes képet rajzol az új generációk megannyi megrázkódtatásáról.

A válogatás igen izgalmas gondolkodói vallomás is. Aki ezt a saját meggyőződését: „Egy író nem pályájának valamely, netán mindig

éppen legújabb szakaszával egyenlő; hanem annak egészével" ilyen következetesen vállalja, attól talán elvárhatnánk, hogy a mások művei iránti érdeklődésében ne csupán a „megértés vágya” vezérelje. Az „egész pálya” igényli az „ítélkezési szándékot” is, ami a kritika elengedhetetlen tartozéka. Ahogyan ő maga írja egy másik dolgozatában: a kritikusként művészé kell válnia, „a kritikának is le kell szállnia az arénába.” Lehet, hogy a szándék és a tett közötti ellentmondás csak fokozza a vallomás izgalmát. De akkor is ellentmondás marad. (Szépirodalmi)

URBÁN NAGY ROZÁLIA

MERT LASSAN ELFOGYNAK A BESZÉLGETŐ PARTNEREK . . . *

Hosszú élet állt mögötte. Hetvenhat éves korában halt meg. Még iskolás diák volt, alig tizenöt éves, amikor tanára, Molter Károly, a kitűnő erdélyi író először vitte el a Galilei Körbe. 1910 tavaszán ez az Ady-műsor pezsdítette fel érdeklődését a társadalmi kérdések iránt. 1912 májusában már ott volt a nagy munkástüntetésen. Közéleti pályája több mint hat évtizeden át ívelt és végig, töretlenül elkötelezettje maradt a baloldali gondolatnak, több, mint fél évszázadig hűséges harcosa a szocializmus eszméjének.

Ez a *pálya* az igazi életmű, s hozzá képest csupán szerény töredék, emlékeztető a mintegy kétszáz oldalas gyűjtemény, amely visszaemlékezéseit, néhány tanulmányát, kritikáját tartalmazza. Ellentmondást takarna a látszólagos aránytalanság a gazdag, kavargó életáradat és a viszonylag vékony íráserecske között? E diszkrepanciában inkább lényének legjellegzetesebb alaptulajdonságai jutnak kifejezésre. Derűs, kiegyensúlyozott ember volt, szerény és bölcs, mértékletes az ambícióban és buzgalomban. Sokkal jobban szeretett szűk körben mesélni, mint széles köröknek publikálni. A bensőséges, kedélyes csevegés öröme élvezte igazán és kevésbé vonzotta a közéleti szereplés harsányabb népszerűsége. Fiatalabb korában csak kötelességből írt: kommunista elvtársai biztatására vagy utasítására. Később tudományos feladatköréhez tartozott az írás. Irodalmilag és történelmileg legértékesebb írásai, visszaemlékezései Bajcsi-Zsilinszky Endrére, József Attilára, Madzsar

*Lázár Vilmos: *Egy emlékirat lapjaiból. Kossuth. 1976.*